

Piotr Majer

Relacje prokuratury z aparatem bezpieczeństwa publicznego w 1951 r. w świetle sprawozdania Prokuratury Generalnej

Studia Prawnoustrojowe nr 3, 221-232

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Relacje prokuratury z aparatem bezpieczeństwa publicznego w 1951 r. w świetle sprawozdania Prokuratury Generalnej

Według procedury II Rzeczypospolitej śledztwo uważane było za część postępowania sądowego, stąd też prowadził je niezawisły sędzia śledczy, a o tymczasowym aresztowaniu decydował sąd. W pierwszych latach powojennych, przy formalnym utrzymaniu międzywojennego k.p.k., podstawowa część śledztw, a w tym wszystkie o charakterze politycznym, została przejęta przez resort bezpieczeństwa publicznego, z pozostającym na papierze prokuratorskim nadzorem. Obydwa te organy – prokurator i aparat bezpieczeństwa – zostały też wyposażone w kompetencje w zakresie stosowania tymczasowego aresztowania, jak też zarządzania innymi czynnościami mających charakter ograniczeń wolności osobistej, co było sprzeczne z formalnie ciągle obowiązującą konstytucją z 17 marca 1921 r. stanowiącą, że wszelkie ograniczenia wolności osobistej, a zwłaszcza tymczasowe aresztowanie i rewizja osobista były dopuszczalne tylko w przypadkach prawem przewidzianych i jedynie na postanowienie sądu¹.

Przeprowadzona ustawą z dnia 27 kwietnia 1949 r. reforma prawa procesowego (z mocą obowiązującą od 1 lipca 1949 r.) określiła nowe kompetencje procesowe, m.in. dla organów bezpieczeństwa publicznego oraz ich związki z organami wymiaru sprawiedliwości, jak również uprawnienia w stosunku do innych organów państwowych i instytucji samorządowych oraz organizacji społecznych i obywateli. Na podmioty te, co było jeszcze jednym czytelnym świadectwem zmierzania ku państwu w pełni totalitarnemu, został bowiem nałożony prawny obowiązek zawiadamiania organów ścigania o popełnieniu przestępstw ściganych niektórymi artykułami małego kodeksu karnego. Inną ówczesną zmianą było formalne zniesienie instytucji sędziego śledczego, bowiem nowelizacja k.p.k. usankcjonowała stosowaną już powszechnie zasadę stanowią-

¹ Szerzej A. Lityński, *Na drodze ku nowej procedurze karnej: o postępowaniu przygotowawczym w latach 1943–1950*, [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944–1956*, pod red. W. Kleszy i A. Rzepińskiego, Warszawa 2000, s. 61.

cą, że: „śledztwo mogą prowadzić organa bezpieczeństwa publicznego, jeśli nie zostało ono wszczęte przez prokuratora”². W tym ostatnim wypadku mógł on zlecić prowadzenie go Milicji Obywatelskiej, której ponadto pozostawiono uprawnienia do prowadzenia śledztw w sprawach należących do sądów grodzkich. Również w sprawach z oskarżenia prywatnego sąd po wniesieniu aktu oskarżenia mógł zarządzić przeprowadzenie śledztwa przez Milicję Obywatelską.

Faktyczne zniesienie w 1949 r. instytucji sędziego śledczego, będące konsekwencją stopniowego przenoszenia śledztwa z organów wymiaru sprawiedliwości do organów władzy wykonawczej, z uprzywilejowaniem aparatu bezpieczeństwa, wymagało nowego określenia roli i zadań prokuratury. Odniosła się do tego ustawa z 20 lipca 1950 r. o Prokuraturze RP, oddzielając ten organ od sądów powszechnych oraz Najwyższego Trybunału Narodowego i czyniąc z niej niezawisłego teoretycznie od jakichkolwiek władz stróża praworządności ludowej, co materializowało siedem dyspozycji określających zakres działania Generalnego Prokuratora Rzeczypospolitej³.

Prezentowany niżej dokument bilansuje, zgodnie z tytułem, efekty współpracy wyodrębnionej w połowie 1950 r. Prokuratury z aparatem bezpieczeństwa. W nowych strukturach organizacyjnych z ramienia Prokuratury realizował to pion IV, który na szczeblu centralnym funkcjonował w postaci Departamentu IV, w strukturze jednostek wojewódzkich natomiast jako Wydział IV. Sprawozdanie czyni wrażenie, iż we współpracy tej były zachowane właściwe relacje między tymi instytucjami, tzn. iż aparat bezpieczeństwa wykonywał, a prokuratura nadzorowała, a nawet formułowała wobec niego krytyczne opinie. Mimo iż każde uogólnienie odnoszące się do relacji między tymi instytucjami zawsze będzie po części zwodnicze, to pamiętając o tym zastrzeżeniu, można stwierdzić, iż rzeczywistość wyglądała zgoła odwrotnie. Prokuratorzy nie wtrącali się bowiem nadmiernie do śledztw prowadzonych przez aparat bezpieczeństwa, a jeśli ingerowali, to niemal wyłącznie w myśl jego wskazówek

² Dz.U. 1949 r. Nr 33, poz. 243, art. 251 jednolitego tekstu.

³ Dz.U. 1950 r. Nr 38, poz. 346. Ustawa z dnia 20 lipca 1950 r. o Prokuraturze Rzeczypospolitej Polskiej w art. 3 stanowiła że: „Generalny Prokurator Rzeczypospolitej: 1) sprawuje nadzór nad ścisłym przestrzeganiem przepisów prawa przez wszystkie organy, władze i urzędy na szczeblu wojewódzkim, powiatowym i gminnym oraz przez jednostki gospodarki uspołecznionej, instytucje społeczne i poszczególnych obywateli, 2) czuwa nad zgodnością z przepisami prawa aktów i innych czynności władz, urzędów, instytucji i jednostek gospodarki uspołecznionej, określonych w pkt. 1, 3) otacza ochroną prawa obywateli, 4) czuwa nad prawidłowym i jednolitym stosowaniem przepisów prawa przez sądy w zakresie przewidzianym w przepisach postępowania sądowego, 5) wszczyna postępowanie karne, sprawuje nadzór nad śledztwem i popiera oskarżenie przed sądami, 6) zarządza wykonywanie orzeczeń w sprawach karnych oraz sprawuje nadzór nad wykonywaniem tych orzeczeń w zakładach penitencjarnych, 7) podejmuje inne czynności niezbędne dla ochrony mienia społecznego oraz zapobiegania przestępstwom.”

i instrukcji. Dyspozycyjność ta była doceniana w różny sposób. Za wspomniany w prezentowanym dokumencie proces „Startu”, w którym zapadły cztery wyroki śmierci, uczestniczący w śledztwie prokurator otrzymał np. od kierownictwa Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego upominek w postaci paczki żywnościowej z winem⁴.

Mimo iż sprawozdanie może wprowadzać w błąd, jego przypomnienie jest – jak się wydaje – zasadne z kilku co najmniej powodów. Po pierwsze, materiały Prokuratury Generalnej, przechowywane obecnie w Archiwum Akt Nowych, zostały odtajnione pod koniec 2002 r., przez co udostępniony dokument ma „posmak” zawsze interesującej nowości. Po drugie, pokazuje on działalność aparatu bezpieczeństwa nie poprzez materiały przez niego wytworzone, na które badacze są poniekąd skazani, a poprzez materiały instytucji bardzo mu bliskiej, niemniej mającej „ambicje” sformułowania również uwag krytycznych. Przedstawienie tego dokumentu ma wreszcie przypomnieć ustrojową zmianę pozycji Prokuratury w 1950 r., skłaniając mniej zorientowanych odbiorców tego dokumentu do poszerzenia wiedzy w tym zakresie.

Piotr Majer

Sprawozdanie opisowe z działalności Departamentu IV-go Generalnej Prokuratury za rok 1951⁵

Departament IV Generalnej Prokuratury i jego odpowiedniki w terenie tj. Wydziały IV Prok. Woj.⁶ i Prokuratury Powiatowe w ich zakresie sprawują nadzór nad śledztwami, prowadzonymi przez organa bezpieczeństwa publicznego w sprawach należących do właściwości Sądów powszechnych.

Wg kompetencji Departament IV (wydział I-szy) nadzoruje śledztwa prowadzone przez jednostki organizacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, Wydziały IV-te Prok. Wojewódzkich nadzorują śledztwa Woje-

⁴ Zob. szerzej J. Wróbel, M. Słojewski, *Zbrodnie sądowe z oskarżenia o kolaborację z nazistami. Procesy kierownictwa PKB, „Startu” i okręgowego KWP przed Sądem Wojewódzkim w Warszawie*, [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów...*

⁵ Archiwum Akt Nowych, Prokuratura Generalna PRL, sygn. 1484, Prokuratura Generalna, prokuratury wojewódzkie, prokuratury powiatowe. Sprawozdania opisowe i statystyczne za 1951 r.

⁶ Prokuratyr Wojewódzkich.

wódzkich Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego, zaś Prokuratury Powiatowe nadzorują śledztwa Powiatowych Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego.

Nadto Departament IV (Wydział II-gi) nadzoruje czynności wszystkich terenowych prokuratur, a w szczególności Wydziały IV-te Prokuratur Wojewódzkich w zakresie sprawowanego przez nich nadzoru nad śledztwami organów bezpieczeństwa publicznego, zaś Wydziały IV-te Prokuratur Wojewódzkich nadzorują w tymże zakresie działalność Prokuratur Powiatowych.

Obsada osobowa prokuratorska Departamentu IV-go w 1951 roku składała się z 8 pracowników. Pracą Departamentu kierował Władysław Dymant, który w szczególności zajmował się działalnością Wydziału I-go, zaś prok. Czesława Marysz, będąc naczelnikiem Wydziału II-go, kierowała pracą nadzorczą nad terenowymi Prokuraturami.

W Wydziale I-szym, nadzorującym śledztwa prowadzone przez MBP, zatrudnionych było 2–3 prokuratorów, a mianowicie – wiceprokurator Generalnej Prokuratury – Wajsblech Beniamin, wiceprokurator wojewódzki – Warman Maria i częściowo wiceprokurator Generalnej Prokuratury – Kern Paulina oraz podprokurator – Sęk Jan.

Pracownicy tegoż wydziału zajmowali się pracą nadzorczą na podstawie ustalonego podziału pracy wg jednostek organizacyjnych MBP. W przeważającej ilości spraw nadzór nad śledztwem rozpoczynał się od chwili wydania postanowienia o tymczasowym aresztowaniu i trwał poprzez systematyczny wgląd do akt, udzielanie wskazówek, współudział w dokonywaniu czynności śledczych i osobiste końcowe przesłuchanie podejrzanego do ostatecznego merytorycznego zakończenia śledztwa.

Większość spraw nadzorowanych przez wydział I Dep. IV-go to sprawy szczególnie ważne o przestępstwa z dekretu z dnia 22 I 1946 roku⁷ oraz z dekr. z dn. 31 VIII 1944 r.⁸ Sprawy o przestępstwa gospodarcze stanowią nieznaczny odsetek śledztw nadzorowanych.

Stan powyższy ilustrują następujące cyfry:

Na ogólna ilość 333 spraw, jakie wpłynęły do Departamentu IV – 136 spraw dotyczy przestępstw z dekr. z 22 I 1946 r., 99 spraw o przestępstwa z dekr. z dn. 31 VIII 1944 r., 15 spraw o przestępstwa gospodarcze oraz 83 sprawy o inne przestępstwa np. z art. 22 M.K.K., przestępstwa „dewizowe” itp.

Poziom śledztw prowadzonych przez oficerów śledczych MBP jest niewątpliwie wyższy od poziomu śledztw prowadzonych w terenie. Na podstawie rocznego doświadczenia, poziom tych śledztw uznać należy za

⁷ Dekret „O odpowiedzialności za klęskę wrześniową i faszyzację życia państwowego” (Dz.U. 1946, nr 5, poz. 46).

⁸ Dekret PKWN „O wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz zdrajców Narodu Polskiego” (Dz.U. RP, 1944, nr 4, poz. 16; zm. Dz.U. RP, 1945, nr 7, poz. 29).

zadowolający. Jednakowoż cechą ujemną jest fakt niewyjaśnienia do końca również okoliczności przemawiających na korzyść oskarżonego. Znaczna powolność i długotrwałość śledztwa z niekiedy dłuższymi przerwami w dokonywaniu czynności śledczych, znajduje pewne uzasadnienie w charakterze samych spraw.

Współpraca z poszczególnymi jednostkami organizacyjnymi MBP w toku sprawowania nadzoru nad śledztwem była w zasadzie dobra, aczkolwiek niejednokrotnie bywały różnice zdań, co do poszczególnych zagadnień. Na płaszczyźnie ścisłej współpracy i wyjaśnienia istoty tych rozbieżności, kwestie sporne były niezwłocznie regulowane.

W okresie od 1 I do 31 XII 1951 r. Wydział I Departamentu IV nadzorował 344 śledztwa, z których 89 skierowano do Sądu z aktem oskarżenia, umorzono 8 spraw, załatwiono w inny sposób 31 spraw.

Na dzień 1 I 1952 r. pozostało niezakończonych 11 spraw za rok 1950 oraz 205 spraw z wpływu 1951 roku. Aresztowanych zostało 249 osób, z tego do 6 m-cy 130, ponad 6 m-cy 119.

W ciągu 1951 r. osądzono ogółem 98 spraw p-ko 123 oskarżonym. Wyroków uniewinniających nie było. W dwóch wypadkach Sąd na zasadzie art. 305 K.P.K. zwrócił akta do uzupełnienia śledztwa.

Nadmienić należy, że zapadłe wyroki aczkolwiek dość surowe były w zasadzie słuszne. W nielicznych tylko sprawach wywiedziono rewizję od wyroku w części dotyczącej wymiaru kary. We wszystkich sprawach, w których akt oskarżenia został wniesiony do Sądu przez Departament IV-ty, oskarżenie popierali Prokuratorzy tegoż Departamentu.

Do poważniejszych spraw ostatecznie załatwionych wyrokiem skazującym należy m.in. zaliczyć:

- sprawa p-ko Pajorowi Witoldowi i innym, dotycząca działalności zbrodniczej organizacji „Start”⁹;
- sprawa p-ko Krawczyńskiemu Franciszkowi i innym, dotycząca działalności NSZ w okresie okupacji w Warszawie i Częstochowie;

⁹ Nazwa „Start” była kryptonimem powołanej w Warszawie w okresie okupacji w ramach Państwowego Korpusu Bezpieczeństwa ekspozytury urzędu śledczego, przeznaczonej głównie do walki z bandytyzmem i kolaborantami. Urzędy śledcze PKB współdziałały ponadto z cywilnymi sądami specjalnymi przy delegaturach okręgowych, powołanymi do wymierzania sprawiedliwości w przypadkach zdrady, szpiegostwa, kolaboracji itp. Działalność ta nie stanowiła tajemnicy; tuż po wojnie została np. przypomniana w cyklu artykułów przez Stefana Karbońskiego. Dopiero na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych władze komunistyczne doszukały się w niej elementów zdrady narodowej, organizując serię procesów przeciwko kadrze dowódzkiej Państwowego Korpusu Bezpieczeństwa. W procesie przywołanej organizacji „Start”, w grudniu 1951 r., zostali oskarżeni: Witold Pajor, Zygmunt Ojrzyński, Stanisław Nienalowski, Andrzej Czystowski. Trzech pierwszych zostało skazanych na karę śmierci, przy czym Rada Państwa skorzystała z prawa łaski w stosunku do W. Pajora i S. Nienalowskiego. Wyrok wykonano na Zygmuncie Ojrzyńskim, zginął w dniu 2 stycznia 1953 r.; zob. szerzej J. Wróbel, M. Słojewski, op. cit.

- spraw p-ko Gąsiorowskiemu Kazimierzowi i innym, dotycząca zbrodniczej działalności delegatury tzw. rządu londyńskiego na okręg Warszawy;
- spraw p-ko Piotrowi Bańczykowi, dotycząca współpracy z gestapo jego samego oraz brata jego Stanisława Bańczyka;
- spraw p-ko Nadolskiemu Władysławowi – b. policjantowi z Berezy Kartuskiej;

oraz szereg innych spraw o charakterze politycznym.

Mimo pewnych osiągnięć, praca Wydziału I-go nie była jeszcze należyta. Nadzór nad śledztwami nie był pozbawiony cech formalizmu. Niekiedy dokładna analiza sprawy następowała dopiero przy otrzymaniu z MBP akt śledztwa z projektem merytorycznego załatwienia. Nie zawsze była przestrzegana zasada końcowego prokuratorskiego przesłuchania podejrzanych przed sporządzeniem aktu oskarżenia. Trzeba jednak obiektywnie podkreślić, że w ostatnim okresie na odcinku nadzorowania śledztw prowadzonych przez MBP zaszła znaczna poprawa.

Wydział II Departamentu IV nadzorował w r. 1951 około 4 500 śledztw, nadzorowanych przez Prokuratorów Wojewódzkich i Powiatowych i prowadzonych przez Urzędy Bezpieczeństwa Publicznego.

W wydziale tym utworzono 3 rejony terytorialne, ustalony był następujący podział pracy: naczelnik wydziału – koordynujący całokształt pracy wydziału – prok. Marysz Czesława; rejon I-szy – południe, obejmujący województwa krakowskie, kieleckie, katowickie, opolskie, wrocławskie, łódzkie i Łódź miasto – prok. Kukawka Kazimierz; rejon II-gi – wschód, obejmujący województwa olsztyńskie, białostockie, warszawskie, lubelskie, rzeszowskie i Warszawę miasto – prok. Jodelis Benedykt oraz rejon III-ci – północ, obejmujący województwa szczecińskie, koszalińskie, gdańskie, bydgoskie, poznańskie i zielonogórskie – prok. Traczewski Jan.

Praca wydziału II-go Departamentu IV polegała:

- na udzielaniu pisemnych wytycznych co do dalszego sposobu prowadzenia śledztw w sprawach przedstawionych przez Prokuratorów Wojewódzkich,
- na systematycznym zaznajamianiu się z aktami śledztwa w sprawach ważniejszych w toku ich prowadzenia;
- na aprobachie aktów oskarżenia, względnie wniosków o umorzenie śledztwa w sprawach ważniejszych;
- na podejmowaniu wszelkich czynności mających na celu usprawnienie i przyspieszenie śledztw, podlegających właściwości wydziałów IV prokuratur wojewódzkich;
- na systematycznej analizie wyroków uniewinniających zapadłych w I, II i III kwartale 1951 roku i wyciągnięciu właściwych wniosków;
- na wyjazdach instrukcyjnych w teren – do prokuratur wojewódzkich;
- na przeprowadzaniu odpraw naczelników wydziałów IV.

Zauważyć należy, iż plan wyjazdów instrukcyjnych pracowników prokuratorskich wydziału II nie został w żadnym kwartale w całości wykonany.

Złożyły się na to częściowo przyczyny obiektywne, a mianowicie – napływanie do wydziału z prokuratur terenowych znacznej ilości akt – celem zajęcia stanowiska, udzielenia dalszych wytycznych – przedłużenia aresztu ponad 6 miesięcy – oraz wszystkie sprawy – kierowane do Komisji Specjalnej – zgodnie z zarządzeniem z dnia 10 października 1950 r. przechodziły poprzez tutejszy Departament.

Sprawy te wymagały szczegółowego pisemnego opracowania, a ze względu na ilość (około 200 tomów miesięcznie), przy słabej obsadzie tego wydziału (3 do 5 osób) pochłaniały cały czas pracowników zatrudnionych w tym wydziale. Niemniej jednak wyjazdy instrukcyjne miały miejsce raz lub dwa razy w miesiącu przez poszczególnego pracownika.

Prokuratury Wojewódzkie w zakresie sprawowania funkcji nadzorczych i kontrolnych nad śledztwami prowadzonymi przez organy bezpieczeństwa nadzorowały bezpośrednio na przestrzeni roku 1951 – 4880 śledztw prowadzonych w zasadzie przez Wojewódzkie Urzędy Bezpieczeństwa Publicznego.

Z ilości tej merytorycznie zakończono 4 328 śledztw.

Sposób merytorycznego zakończenia przedstawia się następująco:

- skierowano z aktem oskarżenia do Sądu Wojewódzkiego w trybie postępowania zwyczajnego – 1 559 spraw;
- skierowano z aktem oskarżenia do Sądu Wojewódzkiego w trybie postępowania doraźnego – 47 spraw;
- skierowano z aktem oskarżenia do Sądu Powiatowego – 529 spraw;
- skierowano w trybie obozowym do Komisji Specjalnej – 381 spraw;
- umorzono – 1 304 sprawy;
- zawieszono postępowanie – 23 sprawy;
- przekazano innym władzom – 189 spraw;
- załatwiono w inny sposób – 296 spraw;
- łącznie – 4 328 spraw.
- pozostało niezakończonych śledztw – 552.

Prokuratury powiatowe nadzorowały na przestrzeni roku 1951 – 5 622 śledztwa prowadzone przez Powiatowe Urzędy Bezpieczeństwa Publicznego – z ilości tej merytorycznie zakończono 4 278 śledztw.

Sposób merytorycznego załatwienia ich przedstawia się następująco:

- skierowano do Sądu Wojewódzkiego z aktem oskarżenia w trybie postępowania zwyczajnego – 516 spraw;
- skierowano do Sądu Wojewódzkiego z aktem oskarżenia w trybie postępowania doraźnego – 57 spraw;

- skierowano do Sądu Powiatowego z aktem oskarżenia – 1 636 spraw;
- skierowano w trybie obozowym do Komisji Specjalnej – 475 spraw;
- umorzono – 849 spraw;
- przekazano innym władzom – 397 spraw;
- zawieszono postępowanie – 30 spraw;
- załatwiono w inny sposób – 318 spraw;
- łącznie – 4 278 spraw.
- pozostało niezakończonych śledztw – 1 144.

Na dzień 1 I 1952 roku w sprawach w których śledztwo jest prowadzone przez terenowe organy bezpieczeństwa publicznego pozostaje ogółem 1 584 aresztowanych, z tego do 6 miesięcy – 1 529, powyżej 6 miesięcy – 55.

Formy nadzoru nad śledztwami prowadzonymi przez organa bezpieczeństwa publicznego zostały szczegółowo i wyczerpująco unormowane zarządzeniem Generalnego Prokuratora nr 23/50 z dnia 18 grudnia 1950 r.

Stwierdzić należy, że na przestrzeni roku 1951 współpraca z organami bezpieczeństwa publicznego na odcinku prowadzenia śledztw we wszystkich prokuraturach znacznie się wzmogła i stała się ściślejsza.

Już w toku postępowania wyjaśniającego w wielu sprawach zgłaszali się oficerowie śledczy, względnie naczelnicy wydziałów śledczych o udzielenie pomocy przez wskazanie wytycznych, względnie bezpośredni udział w poszczególnych czynnościach. Następnie przez systematyczny wgląd do akt śledztwa prokuratorzy czuwali nad postępami śledztwa, uzgadniając z oficerami śledczymi dalszy jego kierunek, jak również udzielali oficerom śledczym pomocy przy merytorycznym opracowaniu załatwień.

Kontrolę nad prokuratorami powiatowymi w zakresie ich nadzoru nad śledztwami prowadzonymi przez Powiatowe Urzędy Bezpieczeństwa Publicznego Wydziały IV Prokuratur Wojewódzkich prowadziły od połowy 1951 roku przez czuwanie nad terminowym i wyczerpującym zawiadamianiem o wszystkich sprawach aresztanckich – stosownie do zarządzenia Generalnego Prokuratora nr 21/51 – przez żądanie do wglądu akt śledztwa w sprawach trudniejszych celem badania zasadności aresztu, sprawdzenia, czy prokuratorzy powiatowi sporządzają plan czynności śledczych i odpowiednio wcześniej włączają się w tok śledztwa, przy czym niektóre wydziały IV udzielały na piśmie wskazówek odnośnie dalszego kierunku śledztwa – przez zapoznanie się z aktami śledztw zakończonych i przedstawionych do wglądu z projektem merytorycznego zakończenia – i w miarę potrzeby udzielano wytycznych odnośnie uzupełnienia śledztwa, względnie przeredagowania merytorycznego załatwienia – przez wyjazdy instrukcyjne do Prokuratur Powiatowych celem omówienia z prokuratorem powiatowym przy udziale oficera śledczego śledztw będących w biegu, względnie udzielania bezpośredniej pomocy w śledztwach poważniejszych.

Nadzór prokuratorów powiatowych nad śledztwami prowadzonymi przez PUBP nadal wykazuje poważne braki: prokuratorzy powiatowi nie sporządzają w wielu wypadkach planów czynności śledczych, niemal z reguły zbyt późno włączają się w tok nadzorowanego śledztwa, co powoduje konieczność dublowania czynności oficerów śledczych, nie udzielają wystarczającej pomocy oficerom śledczym, jeśli chodzi o analizę wyników śledztwa i sporządzenie końcowego załatwienia.

Braki te powodują zbędne przewlekanie się śledztw oraz niewyczerpanie wszystkich możliwości śledczych, co z kolei odbija się na represji karnej.

Oceniając jednak krytycznie nadzór nad śledztwami prowadzonymi przez organa bezpieczeństwa publicznego, to zauważyć należy, że jakkolwiek wzmógł się on znacznie w porównaniu do nadzoru sprawowanego w r. 1950, niemniej jednak jest on jeszcze i obecnie nie całkiem właściwy i zadowalający.

Na podstawie analizy nadzoru sprawowanego przez niektóre prokuratury – nadal stwierdza się, że ogranicza się on częstokroć do formalnego wykonywania czynności – jak wydawanie postanowień o tymczasowym aresztowaniu, o przedłużaniu aresztu – oraz mechanicznego zatwierdzenia aktu oskarżenia lub postanowienia o umorzeniu. Prokuratorzy nadal w zbyt małym stopniu czuwają nad zebraniem w toku postępowania przygotowawczego dowodów winy podejrzanego, nie uczestniczą przy ważniejszych przesłuchaniach, przy wydawaniu opinii przez biegłych, względnie zbyt późno włączają się w tok śledztwa. Dotyczy to przede wszystkim wydziału IV Prokuratury Wojewódzkiej w Szczecinie, Kielcach, Katowicach, Koszalinie, Wrocławiu i Opolu.

Współpraca z organami bezpieczeństwa publicznego znacznie się poprawiła i cechuje ją wzrost wzajemnego zaufania i zrozumienia specyfiki warunków pracy.

Jednakże poszczególni oficerowie śledczy wykazują nadal poważne braki, jeśli chodzi o wyciąganie właściwych wniosków z wyników śledztwa, wyczerpywanie wszystkich istotnych dla sprawy okoliczności. Nadal pomija się wyjaśnienie okoliczności przemawiających za podejrzanym i mogących mieć decydujący wpływ na kwestię winy.

Poszczególne urzędy bezpieczeństwa publicznego zbyt liberalnie podchodzą do przeterminowania czasokresów zatrzymania uzyskania postanowienia o tymczasowym aresztowaniu (niekiedy do 30 dni). Zbyt często zatrzymuje się przedwcześnie podejrzanych (zwłaszcza w sprawach gospodarczych – z art. 39 M.K.K.) – bez zebrania właściwych materiałów dowodowych, bez ustalenia zakresu odpowiedzialności i kompetencji – co doprowadza niejednokrotnie do trudności w podjęciu decyzji przez prokuratora odnośnie stosowania aresztu tymczasowego i częstokroć doprowadza do konieczności umorzenia śledztwa – po kilkumiesięcznym jego trwaniu i zatrzymaniu podejrzanego w areszcie.

Trudności w pracy wydziałów IV powoduje również prawie że notoryczne nieodpowiadanie przez poszczególne urzędy bezpieczeństwa publicznego na pisma prokuratorów. Doprowadza to dość często do przewlekania załatwiania spraw i do konieczności interwencji Departamentu IV w Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego.

Zdarza się również często, że po uchyleniu aresztu tymczasowego poszczególne urzędy bezpieczeństwa publicznego nie podejmują dalszych czynności śledczych i przetrzymują niekiedy przez kilka miesięcy akta bez merytorycznego załatwienia.

Od drugiej połowy 1951 r. dał się zauważyć znaczniejszy wpływ spraw o przestępstwa natury gospodarczej. Śledztwa te związane są z obniżeniem produkcji w zakładach przemysłowych, budowlanych, zawinione awarie, zawinione niewypełnienie planów produkcyjnych, spowodowanie strat z powodu niedopełnienia obowiązków, przestępstwa związane z niewłaściwą dystrybucją towarów, spowodowanie i dopuszczenie do padnięcia znacznej ilości tuczników oraz bydła w majątkach P.G.R.

Śledztwa w tych sprawach – ze względu na ich trudny charakter, wymagają niejednokrotnie kilkurazowych ekspertyz oraz zaznajomienia się przez prokuratorów z zagadnieniami technicznymi i strukturalno-organizacyjnymi danych instytucji czy obiektów. Dlatego też ich prowadzenie trwa po kilka, a niekiedy nawet po kilkanaście miesięcy. Przyczynia się również do tego stanu rzeczy brak umiejętności oficerów śledczych w prowadzeniu tego rodzaju śledztw. Na skutek tego braku śledztwa te niekiedy bywają spłycone, prowadzone są w niewłaściwym kierunku i niejednokrotnie nie doprowadzają do właściwych rezultatów, stwierdzających bez zastrzeżeń winę podejrzanych.

Jednakże obiektywnie stwierdzić należy, że w IV kwartale 1951 roku i na tym odcinku daje się zauważyć poprawa – między innymi i dzięki pomocy udzielanej przez Departament IV Generalnej Prokuratury, który po zapoznaniu się z aktami śledztwa udziela pisemnych wytycznych odnośnie dalszego toku śledztwa, dokonując niejednokrotnie poszczególnych czynności śledczych – w szczególności przesłuchania biegłych w Warszawie.

Śledztwa prowadzone przez organa bezpieczeństwa publicznego w 1951 roku dadzą się ująć w kilka zasadniczych kategorii:

- a. sprawy z dekretu z dn. 31 VIII 1944 r.;
- b. sprawy z dekretu z dn. 22 I 1946 r.;
- c. sprawy o przestępstwa natury gospodarczej;
- d. sprawy o wrogą propagandę;
- e. sprawy związane z akcją skupu zboża i ziemniaków.

Oceniając stosunek spraw poszczególnych rodzajów – należy stwierdzić w porównaniu z rokiem 1950 znaczny spadek spraw z dekretu sierpniowego i o faszycację, natomiast wzrost spraw o przestępstwa natury

gospodarczej i o wrogą propagandę. Śledztwa o wrogą propagandę stanowią bodajże w niektórych prokuraturach wojewódzkich czy powiatowych największy procent. Śledztwa w tych sprawach prowadzone są w swej przeważającej większości przeciwko średniorolnym i małorolnym chłopom oraz robotnikom.

Śledztwa związane z akcją skupu zboża i ziemniaków prowadzone w IV kwartale 1951 roku zostały znacznie lepiej, szybciej i sprawniej przeprowadzone – w porównaniu do spraw tego rodzaju z akcji „K” w r. 1950 – zarówno pod względem poziomu i szybkości. Śledztwa te były w zasadzie kończone merytorycznie na przestrzeni od 2 do 4 tygodni i kierowane bądź z aktem oskarżenia do Sądu, bądź też z wnioskiem obozowym do Komisji Specjalnej. Zarówno Sądy, jak i Komisja Specjalna sprawy te rozpoznawały w pierwszej kolejności, w bardzo krótkich terminach, zapewniając w ten sposób szybką, skuteczną i właściwą represję. Przez kierowanie znacznej ilości śledztw w sprawach o wrogą propagandę do Komisji Specjalnej, odciążono w znacznym stopniu Sądy umożliwiając im w ten sposób przyspieszenie terminów rozpoznania spraw skierowanych z aktem oskarżenia.

W ostatnich miesiącach 1951 r. dał się zauważyć znaczny spadek wyroków uniewinniających w porównaniu z poprzednimi miesiącami oraz w porównaniu z r. 1950. Np. w czerwcu 1951 r. zapadło ogółem 50 wyroków uniewinniających, zaś w październiku 32, listopadzie 31, mimo iż w tych miesiącach znacznie wzrosła ilość spraw kierowanych do Sądu z aktem oskarżenia. Niemniej jednak ilość wyroków uniewinniających jest jeszcze zbyt wysoka, a ich przyczyną są w przeważającej części braki śledztwa, niewyjaśnienie w toku śledztwa wszystkich istotnych dla sprawy okoliczności.

Celem zmniejszenia ilości wyroków uniewinniających Departament IV wydał prokuratorom wojewódzkim i powiatowym następujące zalecenia:

- a. aktywniejszy niż dotychczas udział w poszczególnych czynnościach śledczych, jak np. słuchanie niektórych ważniejszych świadków, biegłych oraz końcowe przesłuchanie podejrzanego;
- b. wyjaśnienie w toku śledztwa okoliczności przemawiających na korzyść podejrzanego, jeżeli mają dla sprawy istotne znaczenie;
- c. współdziałanie w opracowaniu aktu oskarżenia;
- d. popieranie oskarżenia – w miarę możliwości – przez prokuratora nadzorującego daną sprawę w toku śledztwa;
- e. sumienne przygotowanie się do rozprawy poprzez gruntowne zaznajomienie się z aktami sprawy i właściwą aktywność w toku przewodu sądowego;
- f. popieranie oskarżenia również w sprawach rozpoznawanych przez Sądy Powiatowe;

g. szczegółową analizę przyczyn zapadłych wyroków uniewinniających celem wyciągnięcia właściwych wniosków dla uniknięcia w przyszłości ewentualnie popełnionych błędów lub wywiezienia rewizji od zapadłego wyroku.

W związku z pracą Departamentu IV-go, trzeba krytycznie stwierdzić, że mimo pewnych osiągnięć i znacznej poprawy w porównaniu z okresem organizacyjnym (koniec 1950 i początek 1951 roku) praca Departamentu nie była jeszcze zadowalającą, co się w szczególności wyrażało w braku należytego powiązania z terenem i okazywaniu za małej pomocy terenowym prokuratorom w formie instruktazu w siedzibie danej prokuratury.

WICEDYREKTOR DEPARTAMENTU IV
(Wł. Dymant)